

SKOK LORDA JIMA

JOHN GRAY

in: Slamění psi. O lidech a jiných zvířatech.

Nakladatelství Dokořán, Praha 2004

Ve svém románu Lord Jim píše Joseph Conrad o synovi anglického pastora, kterého okouzlí představa hrdinského námořnického života. A tak začne život na moři, ale záhy je rozčarován: „Když vstoupil do oblastí tak dobře známých jeho fantazií, shledal, že jsou na dobrodružství podivně chudé“. Přesto se nevrátí, nýbrž pokračuje v životě námořníka. Přibližně v pětadvaceti letech nastoupí jako první důstojník na potlučený starý parník Patna. Cestou do Mekky s osmi sty poutníků narazí Patna na nějakou překážku pod hladinou a zdá se, že se potápí. Německý kapitán a evropští důstojníci ponechají poutníku jejich osudu, spustí na vodu záchranné čluny a uchýlí se do nich. Jim zpočátku neudělá nic, jen pozoruje celou scénu jako divák, ale nakonec přece jen skočí a shledá, že je ve člunu:

„Skočil jsem.“ Ohledá se, pak se otočí...

„Zdá se,“ dodá.

Nakonec se Patně nic nestane a je i se svými muslimskými pasažéry bezpečně odtazena do přístavu. Ale Jimův život se navždy změní. Kapitán lodi zmizí a Jim musí čelit ostudnému veřejnému šetření sám. V soukromí ho pronásleduje špatné svědomí, že se zpronevěřil námořní etice statečnosti a služby. V letech, která následují hledá anonymitu v neustálém cestování. V Patusánu, odlehlém sídle na severozápadě Sumatry, nachází útočiště před světem a stane se z něj Tuan Jim – Lord Jim, vládce, který přinese domorodým obyvatelům mír. Ale události – a jeho vlastní povaha – se proti němu spiknou: Patusán napadne zlovolný bukanýr Gentleman Brown a jeho tlupa. Jim zařídí, že Brown opustí ostrov, ale pirát zavraždí Jimova přítele, syna domorodého náčelníka. Jim se zaručil za bezpečnost obyvatel Patusánu svým životem, proto dodrží svůj slib, jde za

truchlícím náčelníkem a ten ho zastřelí.

Na život Lorda Jima je vržen stín otázky, na kterou nedokáže odpovědět. Skočil? Nebo byl dotlačen událostmi? Myšlenka, že jsme původci vlastních skutků, je potřebná kvůli „morálce“. Má-li být Jim uznán zodpovědným za svůj skok, pak musel mít možnost jednat jinak, než jednal. Toto znamená pojem svobodné vůle – jestliže něco znamená. Udělal Jim svobodně to, co udělal? Jak by to mohl on – nebo kdokoliv jiný – vůbec kdy vědět?

Pro odmítnutí pojmu svobodné vůle je mnoho důvodů a některé z nich jsou rozhodující. Jestliže je naše jednání něčím způsobeno, pak nemůžeme jednat jinak, než jak jednáme. V tom případě za své jednání nemůžeme zodpovídat.

Svobodnými činiteli můžeme být jen tehdy, jsme-li autory svých činů, ale my sami jsme výsledkem náhody a nevyhnutelnosti. Nemůžeme si vybrat, čím se narodíme, a v tom případě nemůžeme zodpovídat za to, co děláme.

Toto jsou silné argumenty proti předpokladu svobodné vůle a nedávný vědecký výzkum ho ještě oslabil. V práci Benjamína Libeta na téma „půlveřinové poždění“ je dokázáno, že elektrický impuls, který zahájí nějaký náš čin, se vyskytne půl vteřiny před naším vědomým rozhodnutím jednat. Představujeme si, že uvažujeme, co máme udělat, a pak to uděláme. Ve skutečnosti jsou téměř v celém našem životě naše činy započaty nevědomky: mozek nás na čin připraví, a pak ucítíme, že jednáme. Libet a jeho kolegové to popisují takto:

„...mozek se zřejmě rozhodne začít akci dřív, než se vyskytne pozorovatelné subjektivní povědomí, že takové povědomí vzniklo... mozkové spuštění i spontánní, dobrovolné akce... může začít a obvykle začne neuvědoměle.“

Jestliže nejednáme způsobem, jakým se domníváme, že jednáme, je pro to částečně důvod v širší pásma vědomí – v jeho schopnosti vysílat informaci měřenou v bitech za

sekundu. Toto pásmo je příliš úzké na to, aby bylo schopno zaznamenat informaci, kterou běžně přijímáme a na jejímž podkladě jednáme. Jako aktivní organizmus zpracováváme nějakých 14 miliónů bytů informací za sekundu a šíře pásma vědomí je kolem osmnácti bitů. To znamená, že máme vědomý přístup asi k miliontině informací, které běžně denně používáme, abychom se udrželi naživu.

Konečný závěr tohoto neurologického výzkumu zní, že nemůžeme být původci svých činů. Tibet ponechává slabý nádech svobodné vůle ve svém pojmu veta – schopností vědomí zdržet nebo přerušit akci, kterou mozek zahájil. Potíž je v tom, že nemůžeme vědět kdy – nebo zda vůbec – jsme veta použili. Naše subjektivní zážitky jsou často, možná vždy, pochybné.

Když se nacházíme těsně před akcí, nemůžeme předpovědět, co uděláme, ale podíváme-li se zpátky, může nám naše rozhodnutí připadat jako krok na cestě, po které jsme se již ubírali. Někdy své myšlenky vidíme jako události, které se nám staly, a někdy jako naše vlastní činy. Náš pocit svobody vzniká přepínáním mezi těmito dvěma úhly nazírání. Svobodná vůle je jenom trik perspektivy.

Chycen v neustálém kmitání mezi pohledem herce a diváka, nedokáže se Lord Jim dopátrat, co vlastně udělal. Doufá, že ze svého vědomí vydoluje něco, co ukončí jeho nejistotu, hledá svůj vlastní charakter. Je to marné hledání, neboť, jak napsal Schopenhauer – autor, kterého Conrad hodně četl -, ať už máme identitu jakoukoliv, je jen velmi matně přístupná vědomému poznání.

Předpokládá se, že identita osoby spočívá v jejím vědomí. Jestliže si pod tím nicméně představujeme toliko vědomou vzpomínku na běh života, není to dost. Je

pravda, že o průběhu našeho života víme o něco víc než o románu, který jsme kdysi četli, přesto je toho však skutečně velice málo. Základní události a zajímavé „...scény se vtiskly do naší paměti, co se týče zbytku – tisíc událostí se zapomene pro jednu zapamatovanou. Čím jsme starší, tím víc kolem nás všechno plyne, aniž by zanechalo stopy... Je pravda, že následkem našich vztahů s vnějším světem jsme si zvykli považovat subjekt vědění, to vědoucí já, za své skutečné já... Toto je nicméně pouhá mozková funkce a není to naše skutečné já. Naše opravdové já, jádro naší vnitřní povahy, je to, co se vyskytuje až za tím a co neví nic kromě chtění a nechtění...”

Vědoucí já nemůže najít jednající já, které hledá. Neměnná povaha, s níž se všichni lidé narodí, jak Schopenhauer a někdy i Conrad věřili, možná neexistuje, ale nám nezbyvá než hledat uvnitř nás samých důvody pro to, co děláme. Najdeme tam jen úlomky jako vzpomínky na román, který jsme kdysi četli.

Lord Jim nikdy nebude vědět, proč skočil. To je osud. Proto také nikdy nemůže začít svůj život znovu „jako nepopsanou stránku“. Poslední slovo o Jimově skoku musí mít Marlow, bystrý a soucitný vypravěč příběhu:

„A já, sám s opuštěnou svíčkou, jsem zůstal podivně neosvícen. Už jsem nebyl dost mladý, abych ve všem spatřoval tu velkolepost, která poznamenává naše bezvýznamné kroky dobrem a zlem. Usmál jsem se, když jsem si uvědomil, že z nás dvou to byl on, komu se rozsvítilo. A bylo mi smutno. Řekl nepopsaná stránka? Jako kdyby první slovo každého z našich osudů nebylo vyryto nezničitelným písmem do skály.“

z anglického originálu přeložila M. Turnerová